

VÉKÁS LAJOS

Fogyasztóvédelmi magánjog és az új Polgári Törvénykönyv

Bevezetés

Közismert, hogy a fogyasztóvédelem jogi eszközei különböző jogterületekre: a magánjog, a versenyjog, a közigazgatási jog, a büntetőjog területére esnek. A szerteágazó problémakörből ebben a tanulmányban – amelyet *Bérczi Imre* barátunknak ajánlunk születésnapja alkalmából – csak egy kérdést vizsgálunk meg. Arra teszünk kísérletet, hogy megtaláljuk a fogyasztóvédelem magánjogi szabályainak célszerű rendszertani helyét. Különös hangsúlyt kap ez a kérdés az új Polgári Törvénykönyv előkészítése során: milyen legyen a *fogyasztóvédelmi magánjog* és az új Ptk. viszonya.

Álláspontunkat már előzetesen – a problémakör elemzése előtt – szeretnénk leszögezni: a magánjogi (szerződési jogi, deliktuális kártérítési jogi) fogyasztóvédelmi helyét az új Ptk-ban kell megtalálni, éspedig lehetőleg nem elkülönült testként, külön fejezetben, hanem a Kódex tematikus rendszerébe illesztve.

I. Általános kérdések

I. A fogyasztóvédelmi magánjog rendszeri helyét illetően a *nyugat-európai megoldások* is egyenetlenek. A fogyasztóvédelmi gondolat társadalmi és politikai támogatottságától (mondhatni: nyomásától) meglepve a jogalkotó gyakran gyors és látványos önálló törvények meghozatalára határozza el magát, nem törődve bevált kodifikációs elvekkel és a fogyasztóvédelmi szabályok közigazgatási jogi, magánjogi, büntetőjogi stb. jellegével. Így a közelmúlt évtizedek kétségtelenül legerősebb magánjogi reformáramlata döntően nem a kódexekbe épült, hanem (gyakran a bírói gyakorlat előkészítése után) külön törvényhozási aktusokban jelent meg.

a) S ennek a megoldásnak nem csupán technikai vagy törvényhozói kényelmességi okai vannak, bár nem egyszer azok is. Külön fogyasztóvédelmi törvények alkotását (gyakran fogyasztóvédelmi „kódexekről” is beszélnek) támogatja az a körülmény is, hogy a törvényhozó a klasszikus magánjogi elvekre épült törvénykönyvet nem akarta a fogyasztóvédelemnek a felek autonómiájába hatoló normáival terhelni. A törvényhozó a nagy klasszikus kódexekben még ma is, amennyire csak lehet, őrizni kívánja a szerződési szabadság korlátlan tiszteletét, a szerződéses normák diszpozitív jellegét stb. S noha ezen a szemléleten a bírói gyakorlat már ezekben az országokban is régen túllépett, a törvényhozó jobbnak látja a fogyasztóvédelemnek ezekkel az elvekkel nem mindig ösz-

szegegyeztethető magánjogi eszközeit külön törvényekbe foglalni. Ez a felfogás vezette eddig az esetek többségében a *német* törvényhozást: 1976-os AGBG-Gesetz, 1989-es Produkthaftungsgesetz stb.; kivétel az utazási szerződés fogyasztó-védelmi fogantatású szabálya a BGB 651a skk. §-aiban.¹

Emellett egyszerűbb is külön törvényt készíteni, mint a fogyasztóvédelem magánjogi szabályait egy szervesen felépített kódexbe tematikusan beilleszteni. Tovább nehezítik a fogyasztóvédelmi magánjog mikénti kodifikálását az Európai Unió – jobbára fragmentáris megoldásokat adó – egyre szaporodó fogyasztóvédelmi irányelvei. A tagországoknak ezeket az irányelveket már egy megállapodott magánjogi rendszerbe kell beilleszteniük.

Mindezek a megfontolások illetve problémák azonban nem mentik, legfeljebb csak magyarázzák a fogyasztóvédelmi szabályok nem szerencsés rendszertani elhelyezését.

b) A kodifikáció általunk helyesnek tartott elvei alapján egyformán bírálható az eddig követett mindkét eljárás. Kodifikációellenes az is, ha (mint az imént említett német törvényhozás esetében) külön, tematikailag bontott, szétszórt törvényekben nyernek elhelyezést a fogyasztóvédelem magánjogi szabályai. Ugyanígy bírálható az a megoldás is, amely (mint pl. az 1979-es osztrák *Konsumentenschutzgesetz*) a fogyasztó – önmagában is bizonytalan – fogalmára épülő „kódexekben” (rendszerint ráadásul más természetű: igazgatási, büntető stb. szabályokkal vegyítve) helyezi el a fogyasztóvédelem magánjogi normáit.

c) Az osztrák törvény hibái még következetesebben jelennek meg a francia² *Code de la consommation*-ban. Ambiciózus volta miatt mégis érdekesebb erről a „kódexről” részletesebben szólni.

Előljáróban állapítsuk meg, hogy a francia törvényhozó a termékfelelősségi EU-Irányelvnek³ a francia jogrendszerbe történő inkorporálását – igaz: a megszabott határidő után tíz évvel – csaknem példásan oldotta meg. A Irányelv rendelkezéseit követő francia törvényt⁴ a Code civil-be illesztette, éspedig a deliktualis és a kvázi-deliktualis felelősségi rendelkezéseket tartalmazó fejezet után, de önálló címben.⁵ Ily módon a francia jogalkotó legalább a fizikai kapcsolatot megteremtette a kártérítési felelősségi jog általános szabályaival (Art. 1382–1386 Code civil), és egyben az optimális mértékű publicitást is biztosította.⁶

¹ Kritikusan a BGB-be építés technikai fogyatékoságairól: *Schmidt*, Karsten: Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzwerken des geltenden Rechts. Heidelberg 1985, 52. p.

² Az angol fogyasztóvédelmi törvények nem ennyire átfogóak: Consumer Protection Acts 1961, 1971 és 1987.; számos fogyasztóvédelmi magánjogi ill. közigazgatási jogi problémát külön törvény rendez: Hire-Purchase Acts 1954 és 1964, Misrepresentation Act 1967, Trade Descriptions Act 1968, Unsolicited Goods and Services Act 1971, Fair Trading Act 1973, Supply of Goods (Implied Terms) Act 1973, Consumer Credit Act 1974, Unfair Contract Terms Act 1977, Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994, Consumer Safety Act 1978 (Amendment Act 1986), Supply of Goods and Services Act 1982, Consumer Arbitration Agreements Act 1988, Sale and Supply of Goods Act 1994, General Product Safety Regulations 1994, Sale of Goods (Amendment) Act 1995. Ugyanígy külön törvényi formában várható a távolsági kereskedelemre továbbá a fogyasztói adásvételre és jótállásra vonatkozó EU-irányelvek átvétele is.

³ 85/374/EGK sz. Irányelv

⁴ Loi n. 98–389, 19 mai 1998.

⁵ Livre III., Titre IV bis., Art. 1386-1 f 1386-18: De la responsabilité du fait des produits défectueux.

⁶ Hogy a publicitás kérdése nem elhanyagolható szempont, arra jó példa a magyar megoldás. Az ugyan-csak európai uniós eredetű, tartalmú és célú magyar törvény (1993. évi X. törvény) nézetünk szerint eddig főleg azért nem nyer alkalmazást a bírói gyakorlatban, mert a Ptk-n kívüli elhelyezésével „kívül reked” a jogkeresők és a jogszolgáltatók szemhatárán.

Egészen sajátos viszont a francia törvényhozás gyakorlata a fogyasztóvédelem többi (a szerződések általános szabályaihoz illetve az egyes szerződéstípusok külön normáihoz kapcsolódó) magánjogi szabályának jogrendszerbeli elhelyezését illetően. Az 1993-ban törvénnyel⁷ kihirdetett (később rendelettel⁸ is kiegészített) Code de la Consommation nem valódi kódex, hanem egy tipikusan kompillatív törvényt. Ez a fogyasztóvédelmi „kódex” a fogyasztóvédelmi jogszabályok törvényerővel (illetve rendeleti erővel) közzétett, rendszerezett gyűjteménye, amely csak törvényi (illetve rendeleti) úton módosítható.⁹ Ebben a „kódexben” összegyűjtve és decimális rendszerbe állítva találhatók az alábbi, jellegükben meglehetősen különböző (részben igazgatási, részben magánjogi) szabályok:

- a fogyasztók tájékoztatására vonatkozó előírások (Livre 1., Titre I.);
- a jogszerű és jogellenes kereskedelmi módszerek szabályai (Livre 1., Titre II.);
- az általános szerződési feltételekre vonatkozó magánjogi és nemzetközi magánjogi normák (Livre 1., Titre III.);
- a termékek és szolgáltatások szerződésszerűségét biztosító (mindenekelőtt a Code civil 1641–1648. szakaszaihoz kapcsolódó szavatossági, továbbá jótállási) szabályok, illetve biztonsági előírások (Livre 2., Titre I. ill. II.);
- a kölcsönszerződések fogyasztóvédelmi szabályai (Livre 3.);
- a fogyasztóvédelmi egyesületekre vonatkozó rendelkezések (Livre 4.).

A szabályozási tárgyak sokszínűsége és a hozzájuk kapcsolódó szabályozási módszerek heterogenitása jól mutatja, hogy ez a „kódex” a valódi kodifikáció ellentétje: nem homogén szabályozási módszert alkalmazó normából szisztematikusan felépített törvénykönyv, hanem a „fogyasztásra” vonatkozó jogi előírások rendszerbe gyűjtött kompillációja. Emellett egyaránt tartalmaz törvényi és rendeleti szintű normákat, illetve nemzeti és európai uniós eredetű (azaz irányelveket adaptáló¹⁰) szabályokat. Egészében véve a Code de la consommation imponáló szellemi termék, de antikodifikáció, amely „kiragadja” a fogyasztóvédelem magánjogi szabályait természetes közegükből, a Code civil-ből, és elvegyíti őket szervezeti, igazgatási normákkal.¹¹

d) Elméletileg nézve a problémát, a fogyasztóvédelmi törvények (éspedig a külön törvények éppúgy, mint a „kódexek”) a rendszeri elkülönítés szempontjává nem a szabályozás módszerbeni homogenitását, hanem a jogalanyok sajátos körét választották. (Ebből a szempontból az ún. fogyasztóvédelmi törvénykönyvek nagyon hasonlítanak a múlt század alanyi szempontú kereskedelmi jogi kódexeiére.) Márpedig – meggyőződésünk szerint – ez nem optimális rendszeralkotás, s különösen alkalmatlan egy szervesen felépített kódex készítésére. Ezen az alapvető „születési rendellenességen” kívül a fo-

⁷ Loi n. 93–949, 26 juill. 1993.

⁸ Decret n. 97–298, 27 mars 1997.

⁹ Ez a fajta kompillatív jogszabályszerkesztés, azaz korábban meghozott jogszabályok önálló normatív hatállyal rendelkező gyűjteménybe foglalása az utóbbi évtizedben – alkotmányosságának vitatható volta és módszertani problémái ellenére – elterjedt a francia jogszabályalkotó gyakorlatban.

¹⁰ Így pl. az elektronikus úton kötött távolsági vételi ügyletekre vonatkozó 97/7/EGK sz. Irányelv rendelkezései transzformáló törvény (loi n. 97–144, 4. juin 1977.) szabályai a jogszerű kereskedelmi módszereket tartalmazó fejezetben (Livre 1., Titre II., Chapitre I.) kaptak helyet; a 93/13/EGK sz. Irányelvet honosító szabályok (loi n. 95–96, 1. février 1995.) az általános szerződési feltételekről rendelkező fejezetekben (Livre 1., Titre III.) jelennek meg stb. Nem derül ki viszont az európai uniós eredet a termékek és szolgáltatások biztonságára vonatkozó vagy a fogyasztói kölcsönt rendező szabályokról.

¹¹ Jellemző, hogy a Code civil közkeletű Dalloz-kiadása a Code de la consommation magánjogi normáit tematikusan behelyezi a Code civil-be.

gyasztóvédelmi törvények problémájaként a „fogyasztó”-fogalom definiálási nehézségeit, illetve e fogalom meglehetősen viszonylagos voltát is figyelembe kell venni.¹²

e) Tanulságos ezért a magyar jogalkotás (és különösen a leendő Ptk. szempontjából) azt megvizsgálni, hogy miként építik be jogrendszerükbe a fogyasztóvédelem magánjogi szabályait azok a jogrendszerek, amelyek hagyományosan nagy súlyt helyeznek a magánjog szerkezeti egységének megőrzésére.

A svájci törvényhozó annyiban kedvezőbb helyzetben van, hogy az európai unió fogyasztóvédelmi irányelveit – egyelőre – nem köteles átvenni. A fogyasztóvédelmi szabályozás így is nagyon szétszórta. A termékfelelősségről,¹³ a fogyasztói kölcsönről,¹⁴ vagy az utazási szerződésről¹⁵ külön törvény rendelkezik. A kötelmi jogi törvénytől elváló külön törvényi megoldást valószínűleg – csakúgy mint a német jogban – a fogyasztóvédelmi magánjogi normák kogens jellege is magyarázza. A hízáló kereskedővel kötött ügylettől történő elállási jog szabályai viszont bekerültek a kötelmi jogi törvénybe.¹⁶ Az általános szerződési feltételek tartalmi kontrolljának általános elveit a svájci jogban eddig jórészt a bírói gyakorlat munkálta ki: szokatlan klauzulák jogi megítélése, *in dubio contra proferentem*-elv stb.¹⁷ Számos részprobléma szabályozása viszont a kötelmi jogi törvényben,¹⁸ a tisztességtelen verseny elleni törvényben,¹⁹ a biztosítási szerződésről szóló külön törvényben²⁰ kapott helyet. Összefoglaló jelleggel a svájci jogról is azt mondhatjuk, hogy a fogyasztóvédelem magánjogi szabályait nem sikerült a magánjogi kódexbe építeni, hanem azok számos törvényben, részben a bírói gyakorlatban, elszórva találhatók. Ezek azonban – tudatosabban és következetesebben, mint a jelenlegi magyar fogyasztóvédelmi törvényben²¹ – elválnak a fogyasztóvédelem közigazgatási és büntetőjogi normáitól.²²

A holland Ptk. már a fogyasztóvédelmi gondolat térhódítása közben készült, sőt az ilyen természetű európai uniós irányelvek jó részét is figyelembe vehették a kodifikációnál. Az így támasztható elvárásoknak a holland kódex mintaszerűen megfelel. Nemcsak a törvénykönyv lezárását megelőzően kibocsátott irányelvekben szereplő szabályok vannak a helyükön: a termékfelelősségi jog²³ a deliktualis felelősség rendszerébe illesztve, az utazási szerződés szabályozása²⁴ az egyes szerződések sorába helyezve. A kódex hatályba lépését követően megjelent irányelvek legtöbb szabályát is megelőlegezte a holland törvényhozó. Jellemző erre az előrelátásra, hogy a tisztességtelen általános szerződési feltételekről szóló irányelv²⁵ szabályozásából csak az *in dubio contra proferentem*-elv hiányzott a holland törvénykönyvből, amely emellett csupán szabályai-

¹² Igaz, ez az utóbbi probléma akkor is felmerül, ha a fogyasztóvédelmi magánjog szabályait a magánjogi kódexbe integráljuk.

¹³ Produktenhaftpflichtgesetz vom 18. Juni 1993., hatályban 1994. január 1. óta.

¹⁴ Konsumkreditgesetz vom 8. Oktober 1993., hatályban 1994. január 24. óta.

¹⁵ Pauschalreisegesetz vom 18. Juni 1993., hatályban 1994. július 1. óta.

¹⁶ OR Art. 40a–g.

¹⁷ L.: *Guhl*, Theo: Das Schweizerische Obligationenrecht. 8. Aufl. Zürich 1991, 110. sk. p.

¹⁸ OR Art. 265 (2) lit. a); Art. 288 (2) lit. a); Art. 348 (2).

¹⁹ UWG (1986) Art. 8.

²⁰ VVG (1908) Art. 2 (2), Art. 34 (2).

²¹ Az 1997. évi CLV. törvény alapvetően igazgatási jogi jellegű szabályai közé „vegyülnek” a fogyasztói kölcsön tipikusan magánjogi normái.

²² A fogyasztó tájékoztatásáról pl. külön törvény szól: Konsumenteninformationsgesetz vom 5. Oktober 1990., hatályban 1992. május 1. óta.

²³ 83/374/EGK sz. Irányelv: Holland Ptk. Art. 6–(185–193).

²⁴ 90/134/EGK sz. Irányelv: Holland Ptk. Art. 7–(500–513).

²⁵ 93/13/EGK sz. Irányelv.

nak alkalmazási körét és a tisztességtelen klauzulák szankciót állapítja meg árnyalatokban eltérően, mint az irányelv.²⁶ Mindezekből kézenfekvően adódik a következtetés: a leendő magyar Ptk-nak a holland törvényhozó adhatja a leghasználhatóbb példát a fogyasztóvédelmi magánjog rendszeri elhelyezéséhez.

2. A fentiek fényében megállapíthatjuk, hogy a magyar fogyasztóvédelmi törvény²⁷ esetében a legrosszabbat sikerült elkerülni: a normák teljes heterogenitását. Ez a törvény az értelmező (fogalom-meghatározó) rendelkezéseket követő Első Részben a fogyasztó életének, egészségének, biztonságának és vagyoni érdekeinek védelmét, valamint tájékoztatását, oktatását és a fogyasztói jogok érvényesítését szabályozza.²⁸ A Második Rész a fogyasztóvédelem állami, önkormányzati és érdekképviseleti intézményrendszerét állítja fel.

Sajnálatos módon (amint már röviden utaltunk rá²⁹) ezek közé az alapvetően közgazdasági jellegű, kisebb részben perjogi normák közé „bújtatva” kapott helyet a fogyasztói kölcsön alapvetően magánjogi szabályozása is.³⁰ Márpedig ezek a normák ebben a környezetben „kakukktójs”-ként hatnak. A fogyasztói kölcsön szabályait sokkal helyesebb lett volna a Ptk-t (egyébként a fogyasztóvédelmi törvénnyel egy időben) módosító törvénnyel magába a Ptk-ba illeszteni, vagy (ha erre semmiképpen sem volt „kodifikációs energia”) külön törvényben közzétenni. Elismerést érdemel mégis, hogy a fogyasztói kölcsön az egyetlen magánjogi téma a fogyasztóvédelmi törvényben.

II. Fogyasztóvédelem és általános szerződési feltételek

Dicséretet érdemel különösen az a megoldási kísérlet, amellyel a törvényhozó az általános szerződési feltételek visszaéléseinek megakadályozására vonatkozó – az EU szabályozást is átvevő – új rendezést a Ptk. megfelelő módosításával³¹ oldotta meg. A fentiek értelmében pozitívan kell ezt értékelnünk még akkor is, ha az Irányelv szerves beépítése nem sikerült hibátlanul.³²

1. Az 1997. évi CXLIX. törvény – a fokozottabb fogyasztóvédelem érdekében – az Európai Unió 93/13/EGK sz. Irányelvének³³ rendelkezéseit iktatja a Ptk. szabályai közé.

A *fogyasztó fogalmát* a Ptk. módosított szövege [685. § d) pont] maga határozza meg: a Ptk. 387–388. §-ok alkalmazása kivételével a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül szerződést kötő személy minősül fogyasztónak.

²⁶ Holland Ptk. Art. 6.–(231–247); v.ö.: *Hondius*, Ewoud: The Reception of the Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts by Member States. ERPL 3(1995) 241. skk. p. (248. p., 250. .). Kritikusan mégis a holland törvényhozó „negligenciájáról”, vagyis az Irányelv teljes átvételének elmaradásáról uő: Non-implementation of the Directive on Unfair Contract Terms: the Dutch case. ERPL 5(1997) 193. sk. p.

²⁷ 1997. évi CLV. tv.

²⁸ A törvényhozó az Első Rész szabályaiban eleget kíván tenni a termékbiztonságról szóló 92/59/EGK sz. Irányelv által támasztott jogharmonizációs követelményeknek.

²⁹ L. a 21. lj-ben.

³⁰ 1997. évi XLV. tv. 7. §, amely a hasonló tárgyú 90/88/EGK sz. Irányelvvel módosított 87/102/EGK sz. Irányelv rendelkezéseinek kíván megfelelni.

³¹ 1997. évi CXLIX. törvény.

³² A tisztességtelen általános szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK sz. Irányelv Ptk-ba építésének problematikus pontjaihoz l.: *Vékás* Lajos: Fogyasztóvédelem és általános szerződési feltétel, in: *Petrik Ferenc* (szerk.): Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Budapest, 370/5–370/10. p. A jó szándékú, de kieléretlen novellák káráról általános jelleggel l.: *Schmidt*, Karstein: i. m. 54. p.

³³ Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts.

Az Irányelvnek a magyar Ptk-ba történő adaptálását a törvényhozó a lényegyet tekintve hűen valósítja meg. Lényeges *konceptcionális eltérést* találunk mégis az Irányelv illetve az 1997. évi CXLI. törvénnyel módosított Ptk. megoldásaiban. Az Irányelv csak a fogyasztói ügyletekre vonatkozik. Ezzel szemben a hatályos Ptk. új szabályaiban egymásba fonódnak a fogyasztónak nyújtott különös garanciák [209/A. §, 209/B. § (4) bek.], az általános szerződési feltételekkel kötött szerződések tartalmi kontrolljára vonatkozó generális normák (209. §, 209/C. §, 209/D. §) és az erre a két területre egyaránt kiterjedő szabályok [209/B. § (1)–(3) bek., (5)–(6) bek.]. Ez a „tömény” megoldás nem könnyíti meg a jogalkalmazó munkáját.

A fogyasztónak adott különös védelem szempontjából sem az Irányelv, sem a Ptk. nem tesz különbséget a *szerződéskötés módja* szerint: a tisztességtelen szerződési feltételekkel szemben a fogyasztónak nyújtott garanciák egyaránt vonatkoznak az általános szerződési feltételekkel kötött, illetve az egyedi alku eredményeként létrejött fogyasztói ügyletekre (209/A. §).

2. A Ptk. eredetileg (azaz az 1977. évi IV. törvény által beiktatott 209. §-ban) nem határozta meg az *általános szerződési feltétel fogalmát*; az új 209/C. § normatív definícióval segíti a joggyakorlat egységét. Ez a meghatározás megfelel a jogirodalomban uralkodóknak tekinthető álláspontnak.³⁴

A törvényi definíció is egyértelművé teszi: az általános szerződési feltétellel minősítés és – adott esetben – a megtámadási jog nem függ a blankettát stb. összeállító és alkalmazó személy jogalanyi minősítésétől. A blanketta, az üzletszabályzat vagy más hasonló szerződéskötési módszer alkalmazója lehet akár gazdálkodó szervezet, akár magánszemély. Az egyetlen lényeges szempont a „kiállító” fél „több szerződés megkötése céljából, egyoldalúan, előre” határozza meg a feltételeket, éspedig annyira egyedül, hogy azok meghatározásában a másik fél nem működhetett közre.

A törvényi definíciót a Ptk. hatályos szövege egy bizonyítási szabállyal is kiegészíti (209/D. §): „Az általános szerződési feltételt használó felet terheli annak bizonyítása, hogy a feltétel meghatározásában a másik fél közreműködött.”

3. A Ptk-nak az általános szerződési feltételekkel kötött ügyletek *tartalmi kontrolljára* vonatkozó szabályaiban a „*tisztességtelen feltétel*” (209. §) képezi a központi kategóriát.

Az új szabályozás megszüntette azt az anomáliát, hogy az általános szerződési feltétel megtámadására csak akkor volt lehetőség, ha e feltételt jogi személy alkalmazta [a Ptk. korábbi 209. § (1) bek-e]. A hatályos szöveg szerint – mint már említettük – közböbs az is, hogy a feltételeket gazdálkodó szervezet vagy magánszemély állítja-e össze és alkalmazza, minthogy az is, hogy a másik fél (azaz az általános szerződési feltételeket összeállító fél szerződő partnere) fogyasztó, magánszemély vagy gazdálkodó szervezet [209. § (1) bek.].

Az általános szerződési feltételben alkalmazott tisztességtelen kikötés megtámadhatóságát a Ptk. a szerződéskötő alanyokra egységesen teszi lehetővé: gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában, gazdálkodó szervezet és magánszemély között, továbbá (elvben) magánszemélyek egymás közötti viszonyában egyaránt érvényesül az általános szerződési feltételek tartalmi kontrollja. Ez a kontroll független attól is, hogy az általános szerződési feltétel kiállítójával szerződő fél a Ptk. 685. § d) pontja szerinti fogyasztó-e vagy sem [209. § (1) bek.].

³⁴ Takáts Péter: A szabványszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 9 sk. p.

Egyedül a *közérdekű keresetindítás* függ a szerződő alanyoktól. A hatályos szabályozás a gazdálkodó szervezet [Ptk. 685. § c) pont] által használt általános szerződési feltételek közérdekű megtámadását teszi lehetővé. Az *actio popularis* lehetősége viszont nem függ az általános szerződési feltételeket összeállító és alkalmazó gazdálkodó szervezet partnerének jogi minőségétől: az lehet fogyasztó, vagy fogyasztónak nem minősülő magánszemély, illetve gazdálkodó szervezet egyaránt [209. § (2) bek.]. A közérdekű kereset indítására jogosultakat a [Ptk.-t módosító 1997. évi CXLIX. törvény 11. § (3) bek. a) pontjában megváltoztatott] Ptké. II. új 5. §-a sorolja fel. E szerint közérdekű megtámadásra jogosult az ügyész, a miniszter, az országos hatáskörű szerv vezetője, a jegyző és a főjegyző, a gazdasági és a szakmai kamara, a hegyközségi szervezet, továbbá a fogyasztói érdekképviseleti szervezet. A sikeres közérdekű kereset, azaz a megtámadás alaposága mindenre kiható (erga omnes) érvénytelenséget eredményez. Az érvénytelenség megállapítása (miként a korábbi szabályozásban) nem érinti azokat a szerződéseket, amelyeket a megtámadásig már teljesítettek. Ha a bíróság a tisztességtelen általános szerződési feltétel érvénytelenségét a feltétel alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal jogerős határozatával megállapítja, ítéletében feljogosíthatja az igény érvényesítőjét, hogy a kikötés érvénytelenségének megállapítását a jogsértő költségére országos napilapban vagy más szokásos módon nyilvánosságra hozza (Ptké. II. 5/B. §). A külgazdasági kapcsolatok körében a Ptk. 209. §-ában foglaltak nem alkalmazhatók (1978. évi 8. tvr. 8. §).

Az új szabályozás (csakúgy, mint a régi) elismeri az *egyedi megtámadási jogot* a sérelmet szenvedő fél számára [209. § (1) bek.]. A megtámadás feltételét azonban megváltoztatta a Ptk.-módosítás: míg a 209. § eredeti (az 1977. évi IV. törvényben megállapított) szövege „indokolatlan egyoldalú előny” kikötése esetén tette lehetővé a megtámadást, addig a hatályos szöveg (az Európai Unió Irányelvének terminológiáját átvéve) „tiszteségtelen feltétel” kikötése esetén adja meg a sérelmet szenvedő félnek a megtámadási jogot.

4. Mint már utaltunk rá, a Ptk. módosított szövege (átvéve a 93/13/EGK Irányelvének szabályait) megtámadási jogot ad a fogyasztónak a gazdálkodó szervezettel szemben *egyedi szerződésben* alkalmazott tisztességtelen kikötés esetén is (209/A. §). Ezzel a törvényhellyel egy merőben új megtámadási lehetőség nyílik meg a magyar polgári jogban, amelynek nincs előzménye, és amely várhatólag komoly jogalkalmazási nehézségeket fog felvetni. Annyi már ma is megállapítható, hogy a megtámadás kapuja igen tágra nyílnak az új szabállyal. A piaczgazdaság követelményei, a forgalom biztonsága és a szerződésekbe vetett bizalom aligha viselnék el e megtámadási jog kiterjesztő értelmezését. A Ptk. gyakorlata bebizonyította pl., hogy a piaci forgalom szempontjai csak nagyon megszorítva tolerálják a Ptk. 201. § (2) bek-ben a szolgáltatások megbomlott értékegyensúlya miatti megtámadási jogot. Hasonló problémák (esetleg még nagyobb számban és mértékben) adódhatnak a tisztességtelen kikötés miatti megtámadás lehetőségéből is. Fontosnak tartjuk ezért, hogy – amint már megállapítottuk – a bírói gyakorlat szigorúan vegye és szorosan értelmezze a tisztességtelen kikötés fogalmához adott (Ptk. 209/B. §) törvényi kritériumokat.

5. A Ptk. a 209/B. §-ban határozza meg azt, hogy milyen esetekben *tisztességtelen* a szerződési feltétel.

A. Az *általános definíció* (az általános szerződési feltétellel kötött valamennyi szerződésen kívül) az egyedi alku mellett létrejövő szerződések tisztességtelen kikötéseire is vonatkozik, ha a szerződés gazdálkodó szervezet és fogyasztó között jön létre.

A tisztességtelen feltétel fogalmát a Ptk. – szintén az Irányelvet követve – körülírással határozza meg [209/B. § (1)–(3) bek.]. E szerint tisztességtelen a feltétel, „ha a jóhiszeműség követelményének megsértésével a feleknek a szerződésből eredő jogosultságait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul az egyik fél hátrányára állapítja meg”. E definíció egyik része szinte azonosítható a Ptk. 1977-es szövege (209. §) szerinti „indokolatlan egyoldalú előny” kritériumával. Az új szöveg (az Irányelv nyomán) ezt a követelményt egy konjunktív és szubjektív feltétellel: „a jóhiszeműség követelményének megsértésével” egészíti ki.

A Ptk. (ismét az Irányelvet követve) ezen kívül két (vagylagos) példával segíti „a jogosultságok és kötelezettségek egyoldalúan és indokolatlanul hátrányos meghatározottságának” jogalkalmazó általi értelmezését. E szerint „egyoldalúan és indokolatlanul hátrányos a jogosultságok és kötelezettségek meghatározása”, ha az „a) a szerződésre irányadó lényeges rendelkezéstől jelentősen eltér; vagy b) összeegyeztethetetlen a szerződés tárgyával, illetve rendeltetésével”. Mindkét törvényi példa meglehetősen tágga teszi a megtámadhatóság törvényi feltételét, szinte a diszpozitív törvényi normák kögenssé tételeit jelenti. Ezért a jogalkalmazó részéről a szoros értelmezés indokoltnak és ajánlatosnak látszik. Erre utal az a körülmény is, hogy maga a törvény is megszorításokat [209/B. § (3), (5) és (6) bek.] tartalmaz a „tisztességtelen feltétel” értelmezéséhez, illetve a jogkövetkezmények alkalmazásához.

B. Az Irányelv logikáját követve, a Ptk. 209/B. § (4) bek-ben kapott felhatalmazás alapján a 18/1999. (II. 15.) Korm. r. külön tüzetesíti a *fogyasztó és a gazdálkodó szervezet* közötti szerződésben *tisztességtelennek* minősülő feltételeket. A Korm. r. egyaránt vonatkozik az egyedi (alku alapján létrejövő) és az általános szerződési feltétel alkalmazásával kötött szerződésre, ha azt a fogyasztó gazdálkodó szervezettel köti. Az Irányelv mintájára a Korm. r. is két kategóriát alkalmaz: a „*feltétlenül tisztességtelen*” és a „*vélelmezetten tisztességtelen*” kikötések kategóriáját. Míg a „*feltétlenül tisztességtelen*” kikötések minden további nélkül tilos feltételnek minősülnek [Korm. r. 1. § (2) bek.], addig a „*vélelmezetten tisztességtelen*” kikötések kategóriájába sorolt feltételek esetében a gazdálkodó szervezetnek ellenbizonyításra van lehetősége (Korm. r. 2. §). Az ellenbizonyítás keretében a gazdálkodó szervezet hivatkozhat pl. arra, hogy az inkriminált feltétel az egész szerződés feltételrendszerének, a felek jogainak és kötelességeinek arányait nézve nem tekinthető tisztességtelennek. A Korm. r. nem alkalmaz taxációt egyik kategória esetében sem.

Ba) A „*feltétlenül tisztességtelen*” (a jogirodalomban használatos kifejezéssel: *feke-te*) kikötések kategóriájába tartoznak különösen a következők [Korm. r. 1. § (1) bek.]:

- „a) A szerződés bármely feltételének értelmezésére a gazdálkodó szervezetet egyoldalúan jogosítja;
- b) kizárólagosan a gazdálkodó szervezetet jogosítja fel annak megállapítására, hogy teljesítése szerződészerű-e;
- c) a fogyasztót teljesítésre kötelezi abban az esetben is, ha a gazdálkodó szervezet nem teljesíti a szerződést;
- d) lehetővé teszi, hogy a gazdálkodó szervezet a szerződéstől bármikor elálljon, vagy azt felmondja, ha a fogyasztó ugyanerre nem jogosult;

- e) kizárja, hogy a fogyasztó a szerződés megszűnésekor visszakövetelje a már teljesített, ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatását; ide nem értve, ha a szerződés megszűnésére szerződésszegés következtében kerül sor;
- f) kizárja vagy korlátozza a fogyasztó lehetőségét arra, hogy szerződéses kötelezettségeit beszámítással szüntesse meg;
- g) lehetővé teszi, hogy a gazdálkodó szervezet tartozását más személy a fogyasztó hozzájárulása nélkül átvállalja;
- h) kizárja vagy korlátozza a gazdálkodó szervezetnek az általa igénybe vett közreműködőért való felelősségét;
- i) kizárja vagy korlátozza a fogyasztó jogszabályon vagy a felek közötti megállapodáson alapuló igényérvényesítési lehetőségeit, kivéve, ha azt egyben más, jogszabályban meghatározott vitarendezési móddal helyettesíti;
- j) a bizonyítási terhet a fogyasztó hátrányára változtatja meg.”

Bb) A „vélelmezetten tisztességtelen” (a jogirodalomban használatos kifejezéssel: *szürke*) kikötések kategóriájába tartoznak különösen a következők (Korm. r. 2. §):

- „a) a fogyasztó meghatározott magatartását szerződési nyilatkozata megtételének vagy elmulasztásának minősíti, ha a magatartás tanúsítására nyitva álló határidő ésszerűtlenül rövid;
- b) a fogyasztó nyilatkozatának megtételére ésszerűtlen alaki követelményeket támaszt;
- c) meghosszabbítja a határozott időre kötött szerződést, ha a fogyasztó másként nem nyilatkozik, feltéve, hogy a nyilatkozat megtételére nyitva álló határidő ésszerűtlenül rövid;
- d) lehetővé teszi, hogy a gazdálkodó szervezet a szerződést egyoldalúan, a szerződésben meghatározott alapos ok nélkül módosítsa, különösen, hogy a szerződésben megállapított pénzbeli ellenszolgáltatás mértékét megemelje, vagy lehetővé teszi, hogy a gazdálkodó szervezet a szerződést egyoldalúan, a szerződésben meghatározott alapos okkal módosítsa, ha ilyen esetben a fogyasztó nem jogosult a szerződéstől azonnali hatállyal elállni, vagy azt felmondani;
- e) lehetővé teszi, hogy a gazdálkodó szervezet egyoldalúan, alapos ok nélkül a szerződésben meghatározott tulajdonságú szolgáltatástól eltérően teljesítsen;
- f) a gazdálkodó szervezet teljesítését olyan feltételtől teszi függővé, amelynek bekövetkezése kizárólag a gazdálkodó szervezet akaratán múlik, kivéve, ha a fogyasztó jogosult a szerződéstől elállni, vagy azt felmondani;
- g) a gazdálkodó szervezetnek aránytalanul hosszú vagy nem megfelelően meghatározott határidőt biztosít szolgáltatása teljesítésére, valamint a fogyasztó szerződési nyilatkozatainak elfogadására;
- h) kizárja vagy korlátozza a fogyasztó jogszabályon alapuló jogait a gazdálkodó szervezet szerződésszegése esetén;
- i) kizárja, hogy a fogyasztónak visszajárjon a szerződés szerint általa kifizetett összeg, ha a fogyasztó nem teljesít vagy nem szerződésszerűen teljesít, amennyiben hasonló kikötés a gazdálkodó szervezetet nem terheli;
- j) a fogyasztót túlzott mértékű pénzüsszeg fizetésére kötelezi, ha a fogyasztó nem teljesít vagy nem szerződésszerűen teljesít.”

6. A fogyasztói szerződések tisztességtelen feltételeinek *szankcióival* kapcsolatban a Ptk. és a Korm. r. szabályozása – sajnálatos módon – dogmatikailag hibás. A Ptk. a

„megtámadás” szankciójával illeti a tisztességtelen feltételeket, vagyis a fogyasztó számára a „megtámadás” jogát biztosítja [209. § (1) bek., 209/A. §]. Ugyancsak „megtámadási” joghatállyal nyitja meg a Ptk. a közérdekű kereset lehetőségét is [209. § (2) bek.]. Ez a megoldás ellentétes az Irányelvvel, amely „semmisségi” szankciót alkalmaz. Ezen kívül a Ptk. szankciója nincs összhangban a Korm. r. szankciójával, amely – mint említettük – a „feltétlenül tisztességtelen” kikötéseket tilosnak nyilvánítja, s ezzel a Ptk. rendszerében [200. § (2) bek.] a „semmisség” szankciójával illeti. Ennyiben tehát a Korm. r. összhangban van az Irányelvvel, ellentétes viszont a Ptk. „megtámadási” megoldásával. De a Korm. r. szabályozásán belül is ellentmondás fedezhető fel, hiszen a „vélelmezetten tisztességtelen” feltételek „csak” megtámadhatók. Ha tehát valamely blankettabeli stb. feltétel a Korm. r. szerinti „feltétlenül tisztességtelen” kikötések valamelyikét kimeríti, akkor semmisnek minősül; ha egyéb okból tisztességtelen [Ptk. 209/B. § (1)–(3) bek., Korm. r. 2. §], akkor „csak” megtámadható. A törvényhozó feltehetőleg meg akarta tartani a Ptk. eredeti (1997-es) „megtámadási alapállását”, de eleget akart tenni az Irányelv követelményeinek is [Korm. r. 3. § (2) bek.]. Így azonban – sajnálatos módon – osztoznia kell abban a sorsban, amely a „két úr szolgáját” megilleti.